

Gevlekte glanslibel (*Somatochlora flavomaculata*)

zoekt nieuwe voortplantingsgebieden

Danny Van Schandevyl & Ward Vercruysse

danny.van.schandevyl@telenet.be
edward.vercruysse@inbo.be

Inleiding

Tot voor kort was de verspreiding van de Gevlekte glanslibel (*Somatochlora flavomaculata*) in Vlaanderen beperkt tot de Kempen. Populaties kwamen vooral voor in de oostelijke Kempen. In de andere regio's van Vlaanderen werd de soort volgens de libellenatlas (data tot 2000) nog nooit waargenomen (De Knijf et al. 2006). Ook recentere gegevens van waarnemingen.be geven aan dat de soort een Kempische verspreiding heeft. In dit artikel worden de recente waarnemingen (2013-2014) in twee gebieden in Oost-Vlaanderen besproken. In Nederland blijkt dat de verspreiding van deze soort toeneemt (Bouwman et al. 2008), waarbij er de laatste jaren nieuwe populaties ontdekt werden. Het lijkt erop dat de Gevlekte glanslibel ook in België aan een expansie van haar verspreidingsgebied toe is.

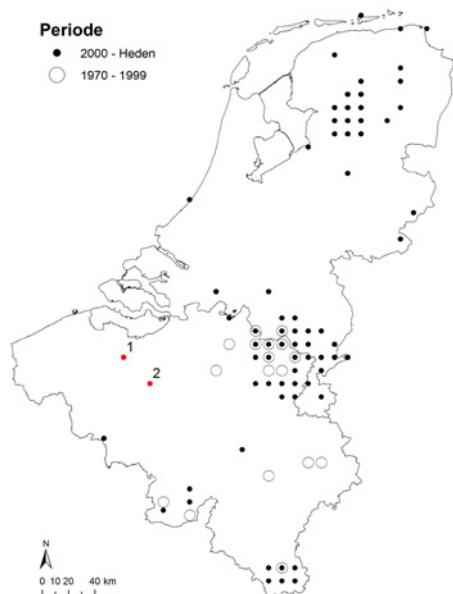
Verspreiding in België

Als we er de Belgische libellenatlas op naslaan, blijkt de Gevlekte glanslibel een zeer zeldzame soort te zijn waarvan slechts een beperkt aantal populaties bekend is (De Knijf et al. 2006). In Vlaanderen is de verspreiding beperkt tot het oostelijke deel van de Antwerpse Kempen (Diel, Buitengoor en Ronde Put te Mol-Postel, wateringens Arendonk) en enkele verspreid gelegen Limburgse gebieden als het Hageven te Neerpelt, het Stampprooierboek te Kinrooi, de vallei van de Kikbeek, de Neerharenheide en de valleien van de Zijpbeek en de Asbeek te Rekem-Lanaken en de Hoefvaart te Eigenbilzen. Verder zijn er eenmalige waarnemingen van vermoedelijk zwervende dieren bekend uit het vennengebied te Hamont, de vallei van de Zwarte Beek te Koersel, de Hellebroekvijvers te Houthalen en het Goor te Westmeerbeek.

In Wallonië komen populaties voor in de moerasgebieden in de vallei van de Semois (Gaume) en op verschillende plaatsen tussen Samber en Maas.

Een goed zicht op de historische verspreiding van de Gevlekte glanslibel ontbreekt. De soort is slechts bekend van zes locaties uit de periode 1950-1979 en van slechts drie locaties uit de periode daarvoor. Vermoedelijk was de soort nochtans niet zeldzaam in de 19de eeuw, aangezien haar specifieke biotoop toen vrij algemeen moet geweest zijn. De typelocatie van de soort ligt overigens in de gemeente Geel, in de Antwerpse Kempen. De eerste Waalse populaties werden gevonden in de jaren 1970 in Virelles en pas een decennium later in de moerassen van de Semois. In die periode werd de soort ook op verschillende nieuwe locaties in de Kempen opgemerkt. Vermoedelijk was de soort op verschillende van deze plaatsen al langer aanwezig maar werd ze door de eerder geringe zoekinspanning van toen of door het geringe aantal dieren op veel van deze plaatsen over het hoofd gezien. Uit de westelijke helft van België zijn er geen waarnemingen bekend, ook niet als zwerver (figuur 1a). Gezien de beperkte verspreiding en de specifieke biotoopkeuze werd de soort als kwetsbaar beoordeeld op de Vlaamse Rode Lijst (De Knijf 2006).

Bij raadpleging van het invoerportaal waarnemingen.be blijkt er sinds het verschijnen van de libellenatlas (De Knijf et al. 2006) weinig veranderd in de verspreiding van de soort in Vlaanderen. De gekende populaties zijn nog steeds aanwezig, hoewel er meestal slechts één of hoogstens een handvol waarnemingen van bekend zijn. In Wallonië, waar de soort vooral

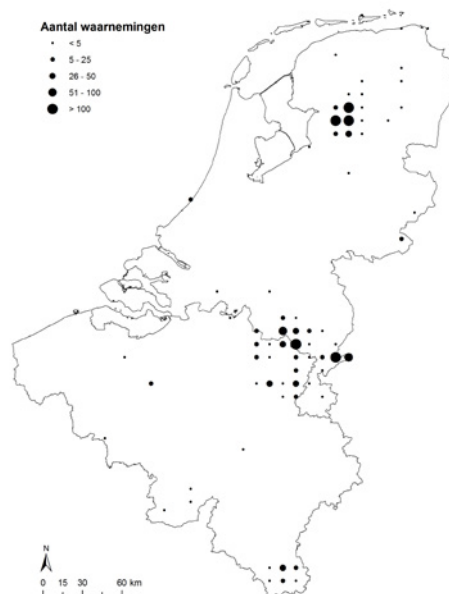
Figuur 1a. Verspreiding van de Gevlekte glanslibel (*Somatochlora flavomaculata*) in België en Nederland in de periode 1970-2014 (10x10km hokniveau). De recent ontdekte locaties in Oost-Vlaanderen staan aangeduid in het rood (1 = Damvallei, 2 = Wellemersen).

Distribution of Yellow-spotted Emerald (S. flavomaculata) in Belgium and the Netherlands in the period 1970-2014. The newly discovered localities are marked in red (1 = Damvallei, 2 = Wellemersen). (Bron: NDFF via Natuurloket, data acquisition Z10528 of 9/01/2015, waarnemingen.be).

aanwezig is in de Gaume, is eenzelfde patroon merkbaar in het aantal waarnemingen. De laatste zekere waarneming bij het meer van Virelles dateert ondertussen al van 2005. Verder werd de Gevlekte glanslibel in 2007 waargenomen in de moerassen van Harchies-Hensies, in het westen van de provincie Henegouwen (DEMNA 2015, pers. med. G. Motte). Het is niet bekend of daar een populatie aanwezig is.

Nieuwe waarnemingen

De melding van een patrouillerend mannetje Gevlekte glanslibel op 15 augustus 2013 door Fonny Schoeters in het natuurreservaat de Wellemersen, op de grens van de provincies Oost-

Figuur 1b. Aantal waarnemingen van de Gevlekte glanslibel (*Somatochlora flavomaculata*) per 10x10 km hok in België en Nederland in de periode 1970-2014. *Number of sightings of Yellow-spotted Emerald (S. flavomaculata) in Belgium and the Netherlands in the period 1970-2014 (Bron: NDFF via natuurloket, data acquisition Z10528 of 9/01/2015, waarnemingen.be).*

Vlaanderen en Vlaams-Brabant, was gezien het voorgaande dan ook zeer uitzonderlijk (figuur 2). Het reservaat is een moerassig gebied op de linkeroever van de Dender, voor het grootste gedeelte gelegen in de gemeente Denderleeuw. De vindplaats betreft een voormalig hooiland aan de rand van een elzenbroekbos. Door de slechte afwatering van de greppels en afvoersloten en door de kleiige ondergrond stagneert er echter sinds een paar jaar zomer en winter regenwater en wordt het hooiland steeds meer gedomineerd door Scherpe zegge (*Carex acuta*) (figuur 3). De kwaliteit van dit water lijkt degelijk maar op de bodem bevindt zich toch een vrij dikke laag met organisch materiaal. De aanwezigheid van Reuzenpaardenstaart (*Equisetum telmateia*) op het minst natte gedeelte van het hooiland doet vermoeden dat er ook kwel aan de oppervlakte komt. In 2014 duikt de soort opnieuw op in het

gebied. Op 3 juli spot Joost Meulemans een patrouillerend vers mannetje, vliegend boven een onder water gelopen weide langs hetzelfde hooiland. Op 9 augustus vangt de eerste auteur een mannetje in een voedselrijke natte ruigte met Pitrus (*Juncus effusus*), Gele lis (*Iris pseudacorus*) Watermunt (*Mentha aquatica*) en Grote kattenstaart (*Lythrum salicaria*) (figuur 4). Ook hier ligt een broekbos (met hoofdzakelijk wilgen) in de onmiddellijke omgeving. Beide locaties liggen in vogelvlucht slechts 200 meter van elkaar verwijderd. Deze verschillende waarnemingen uit de jaren 2013 en 2014, en van minstens twee locaties, wijzen op de aanwezigheid van een (kleine) populatie in de Wellemeersen.

Gesterkt door de ontdekking in de Wellemeersen brengt de tweede auteur op 2 augustus 2014 een bezoek aan een recent sterk verrijkt moerassig grasland (figuur 5) in de Damvallei, een oud laagveengebied net ten oosten van Gent (Oost-Vlaanderen). De vegetatie in dit grasland, dat gevoed wordt door een lichtvervuilde beek, bestaat vooral uit vrij algemene soorten als

Pitrus, Gele lis, Watermunt en veel Grote kattenstaart, naast wat wilgen (*Salix* sp.), Riet (*Phragmites australis*), Grote lisdodde (*Typha latifolia*), Liesgras (*Glyceria maxima*) etc. Vrijwel het gehele perceel staat minstens enkele centimeters onder water. Verder zijn er nog enkele kleine ondiepe poeltjes aanwezig (5 – 10 m²); het gebied vertoont grote gelijkenissen met enkele voedselrijke natuurontwikkelingsgebieden in het Kempen Broek (in het noorden van Belgisch Limburg), waar de soort eveneens voorkomt. Al bij het eerste poeltje vliegt een mannetje Gevlekte glanslibel rond en even later worden er nog twee gevonden (figuur 6). De weken daarop regent het bijna constant, en worden er geen pogingen meer ondernomen om de omgeving verder te onderzoeken op de aanwezigheid van de soort.

Tijdens veldbezoeken in 2015 werd de soort opnieuw waargenomen in de Wellemeersen. In de Damvallei werd ze voorlopig niet teruggevonden.

Nederland

Ook in Nederland werden de laatste jaren veel meer waarnemingen verricht van de Gevlekte glanslibel en werden verschillende nieuwe populaties ontdekt, soms tot ver weg buiten de historische vindplaatsen. Figuur 1b toont alle waarnemingen uit de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF) van 1970 tot en met 1999. Een concentratie van waarnemingen ligt rond de toen enige bekende populatie, bij het Ringselven in Zuidoost-Brabant op de hoge zandgronden (Kalkman et al. 2000). Op dezelfde figuur zijn ook de waarnemingen van 2000 tot heden terug te vinden. Opmerkelijk zijn de nieuwe concentraties in het noorden van Nederland in de laagveengebieden van Overijssel en Friesland.

Voortplantingshabitat

In vergelijking met veel andere soorten libellen was er tot voor kort weinig gekend over de voortplantingshabitat van de Gevlekte glanslibel. In Zwitserland heeft de Gevlekte glanslibel een voorkeur voor kleine ondiepe wateren gedomineerd door zeggen- en russenvetaties als voortplantingsbiotoop (Wildermuth 1997). In Nederland is er ook voortplanting bekend uit

Figuur 2. Mannetje Gevlekte glanslibel (*Somatochlora flavomaculata*). Wellemeersen, 15 augustus 2013. *Somatochlora flavomaculata* male. Wellemeersen, 15 August 2013 (Foto: Fonny Schoeters).

Figuur 3. Zeer nat hooiland gedomineerd door Scherpe zegge. Wellemeersen, zomer 2013.
Wet hay meadow dominated by Slender Tufted-sedge. Wellemeersen, summer 2013 (Foto: Danny Van Schandevyl).

krabbescheervegetaties (de Boer 2006). De belangrijkste reden voor het gebrek aan kennis over de voortplantingshabitat is dat bestaande waarnemingen van de Gevlekte glanslibel weinig informatie geven over het leefgebied van de larven. Larven en larvenhuidjes worden slechts zeer sporadisch gevonden. Ook de volwassen vrouwtjes leven zeer verborgen, en eiafzet wordt zelden waargenomen. Veruit de meeste waarnemingen hebben betrekking op patrouillerende en jagende mannetjes, maar die vliegen vaak op vrij grote afstand van de larvenhabitat (Wildermuth 1998).

Ecologische vereisten

In 2013 deden Tuithof & Leemans (2013) onderzoek naar de voortplantingshabitat van de Gevlekte glanslibel. Om deze in kaart te brengen werden op basis van eerdere waarnemingen zeven gebieden onderzocht, verdeeld over twee verschillende fysisch-geografische regio's van Nederland, namelijk de laagveengebieden en de hoge zandgronden. Locaties waar in het

verleden larvenhuidjes werden gevonden, namen mee op in het onderzoek, alsook gebieden waar er jaren na elkaar meerdere volwassen dieren werden waargenomen. Op elke locatie werd er gezocht naar larvenhuidjes. Verder werd ook de vegetatiesamenstelling in en rond het water in kaart gebracht. Tijdens het onderzoek werd alvast op drie nieuwe locaties voortplanting vastgesteld. Uit de resultaten blijkt dat de voortplantingshabitat van de Gevlekte glanslibel gekenmerkt wordt door bepaalde vegetatiestructuren en minder door de waterkwaliteit. De aanwezige vegetatie indiceert wel dat op elke locatie kwelrijk water aanwezig is. Er lijkt geen directe invloed te zijn van de zuurtegraad of de geleidbaarheid. De vegetatiestructuren die geprefereerd worden, zijn bomen en struiken, kleine drijfbladplanten en submerse vegetatie. Daarnaast lijkt de soort de aanwezigheid van meer dan 20% open water te mijden. In grote lijnen zijn er twee typen voortplantingshabitat: helofytenmoerassen en broekbossen. In de moerassen zorgen grote

emerse vegetaties van vooral Galigaan (*Cladium mariscus*), Grote egelskop (*Sparganium erectum*), Grote lisdodde en Riet voor een dichte structuur. In broekbossen (elzen- en wilgenbroekbos) zorgt de aanwezigheid van kwelrijk water en de mozaïek van open plekken met emerse vegetaties en bomen voor de geprefereerde vegetatiestructuur. Ook zeer langzaam stromend water kan geschikt zijn voor de voortplanting, mits ook hier een dichte structuur van emerse vegetatie aanwezig is (van Schaik & Geraeds 2007). De typen wateren waar in Nederland voortplanting plaatsvindt, zijn sterk verlande oeverzones van laagveenplassen, verlande laagveenplassen met kleine veenputjes, ondiepe moerassen, moerasbossen en in mindere mate ook krabbenscheersloten (de Boer 2006) en vegetatierijke beken. Dit komt overeen met wat er reeds bekend was over de voortplantingshabitat uit Zwitserland (o.a. Wildermuth 1997, Sternberg & Buchwald 2000).

Conclusie

De recente waarnemingen van de Gevlekte glanslibel in de provincie Oost-Vlaanderen zijn de eerste voor het westen van Vlaanderen en vermoedelijk komt er alvast ook in de Wellemersers reeds een kleine populatie voor. Het valt te verwachten dat de Gevlekte glanslibel de komende jaren nog op andere plaatsen in Vlaanderen en Nederland zal opduiken. De trefkans is het grootst in valleigebieden waar broekbossen en open structuurrijke moerasgebieden met kwelrijk water elkaar afwisselen. Dergelijke biotopen zijn in Antwerpen en Limburg niet zeldzaam. In Oost- en West-Vlaanderen zijn gebieden waar beide natuurtypes samen voorkomen eerder schaars. Voor West-Vlaanderen komen o.a. de stadswallen van Damme, de Leiemeersen (Oostkamp), het Zwarte Dal (Westhoekreservaat, De Panne) en de Lage Moere (Meetkerke) in aanmerking. In Oost-Vlaanderen zouden het Berlarebroek

Figuur 4. Voedselrijke moerasruigte. Wellemersers, 12 augustus 2014.
Eutrophic marsh vegetation. Wellemersers, 12 August 2014 (Foto: Danny Van Schandevyl).

Figuur 5. Dichtgroeijende gracht in verruigd moerassig grasland. Damvallei, najaar 2014.

Hydrosere in a ditch, located in swampy grassland. Damvallei, autumn 2014 (Foto: Ward Vercruysse).

(Uitbergen) en het Molsbroek (Lokeren) geschikt habitat kunnen vormen. In Vlaams-Brabant herbergen het Vorsdonkbos (Gelrode), het Torfbroek (Berg) en het Walenbos (Tielt-Winge) geschikte biotopen.

Om de kennis over de habitatvereisten van de Gevlekte glanslibel te ontrafelen, is de uitdaging in de nieuw gekoloniseerde gebieden op zoek te gaan naar de voortplantingsplaatsen. In de Wellemeseen komen hiervoor de verspreid in het gebied gelegen verlande bomputten (bomkraters uit de Tweede Wereldoorlog) in aanmerking, maar ook andere ondiepe poeltjes in de buurt van bomen en struiken zijn potentiële voortplantingssites. De biotoop die door de Gevlekte glanslibel wordt bewoond, is niet meteen het meest toegankelijke terrein en staat vaak permanent onder water; de zoektocht zal dus enige inspanning vergen. Hopelijk draagt dit artikel bij tot de ontdekking van nog meer populaties van de Gevlekte glanslibel en tot een meer gerichte bescherming van het leefgebied van deze soort.

Figuur 6. Mannetje Gevlekte glanslibel (*Somatochlora flavomaculata*). Damvallei, 2 augustus 2014.

Somatochlora flavomaculata Male. Damvallei, 2 August 2014 (Foto: Ward Vercruysse).

Dankwoord

Met dank aan Frederik Hendrickx en Jo Packet voor de waardevolle suggesties en verbeteringen, en aan Femke Hamelynck (Natuurloket), Tim Termaat (Vlinderstichting), Tim Adriaens en Sander Devisscher voor het aanmaken van de kaartjes.

Literatuur

- Bouwman J.H., V.J. Kalkman, G. Abbingh, E.P. de Boer, R.P.G. Geraeds, D. Groenendijk, R. Ketelaar, R. Manger & T. Termaat 2008. Een actualisatie van de verspreiding van de Nederlandse libellen. *Brachytron* 11: 103-198.
- de Boer E.P. 2006. De Groene glazenmaker en de krabbescheerlevensgemeenschap in Friesland: verspreiding, ecologie, beheer en bescherming. *Beetsterzwaag*: Stichting Landschapsbeheer Friesland.
- De Knijf G. 2006. De Rode Lijst van de libellen in Vlaanderen. In: De Knijf G., A. Anselin, P. Goffart & M. Tailly (eds.) *De libellen (Odonata) van België: verspreiding - evolutie - habitats*.

- Libellenwerkgroep Gomphus i.s.m. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel, 241-257.
- De Knijf G., A. Anselin, P. Goffart & M. Tailly 2006. De libellen (Odonata) van België: verspreiding – evolutie – habitats. Libellenwerkgroep Gomphus i.s.m. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- DEMNA 2015 Observations Faune Flore Habitats - *Somatochlora flavomaculata*. <http://observatoire.biodiversite.wallonie.be/>.
- Kalkman V.J., P. Edelaar & M.A.A.M. van Trigt 2000. De voortplantingsbiotoop van de Gevlekte glanslibel (*Somatochlora flavomaculata*) in Nederland. *Brachytron* 4: 28.
- Sternberg K. & R. Buchwald 2000. Libellen Baden-Württembergs, Bd.2, Großlibellen (Anisoptera). Ulmer. Stuttgart.
- Tuithof J. & I. Leemans 2013. De voortplantingshabitat van de Gevlekte glanslibel in Nederland. *Vlinders* 4: 8-10.
- van Schaik V.A. & R.P.G. Geraeds 2007. De Gevlekte glanslibel langs de Venbeek. De situatie in 2005 en 2006 en een overzicht van de begeleidende libellenfauna. *Natuurhistorisch Maandblad* 96: 198-2001.
- Wildermuth H. 1997. Phänologie und Larvenhabitate von *Somatochlora flavomaculata* (Vander Linden) in einem voralpinen Moorkomplex (Anisoptera: Corduliidae). *Libellula* 16: 17-32.
- Wildermuth H. 1998. Terrestrial and aquatic mating territories in *Somatochlora flavomaculata* (Vander Linden) (Anisoptera: Corduliidae). *Odonatologica* 27: 149-286.

Summary

Van Schandevyl D. & W. Vercruysse 2015. Yellow-spotted Emerald (*Somatochlora flavomaculata*) looking for new reproduction sites. *Brachytron* 17: 100-106.

The Yellow-spotted Emerald (*Somatochlora flavomaculata*) is a rare species in Belgium. Its distribution is restricted to swampy areas in the eastern part of Flanders and the southernmost part of Wallonia. Sightings of vagrant individuals are exceptional. This article describes the discovery (2013-2014) of the species in East Flanders. Until recently the species was unknown from the western part of Flanders. At the two newly discovered localities (the Wellemeersen in Denderleeuw and the Damvallei, east of Ghent), a small population may be present. In the Netherlands the range of the Yellow-spotted Emerald has greatly increased in the last ten years and a number of new populations were discovered. Similarly, an expansion of *S. flavomaculata* can be expected in Belgium.

Samenvatting

De Gevlekte glanslibel (*Somatochlora flavomaculata*) is in België een zeldzame soort, waarvan de verspreiding beperkt is tot moerassige gebieden in het oostelijke deel van Vlaanderen en het zuidelijke deel van Wallonië. Waarnemingen van zwervende dieren zijn zeer uitzonderlijk. In dit artikel wordt de recente ontdekking (2013-2014) van de soort in twee gebieden in de provincie Oost-Vlaanderen besproken. In het westen van Vlaanderen werd de soort nooit eerder waargenomen. Op de twee nieuwe locaties (de Wellemeersen in Denderleeuw en de Damvallei ten oosten van Gent) is wellicht sprake van de aanwezigheid van een kleine populatie. In Nederland is het verspreidingsgebied van de Gevlekte glanslibel in het laatste decennium sterk uitgebreid, waarbij tal van nieuwe populaties ontdekt werden. Ook in België kan een gelijkaardige uitbreiding van *S. flavomaculata* verwacht worden.

Keywords: Odonata, *Somatochlora flavomaculata*, Belgium, East Flanders, habitat